

Володимиру Ропецькому, голові
Світової Федерації Українських
Лемківських Об'єднань

Олександру Венгриновичу, голові
Всеукраїнського Товариства
“Лемківщина”

На підставі консультацій з відповідними науковцями: істориками та етнографами, основних ознак етнографічної групи лемків Закарпаття, зокрема: народної архітектури, народних говірок, самобутніх обрядів і звичаїв пісенного колориту, економічних обставин, пропонуємо внести зміни до нині існуючої мапи щодо розташування лемків на території Закарпатської області України.

Подасмо схеми регіонів, кількість поселень, нащадків, цього славного лемківського роду:

1. Перечинський район

1. м Перечин

села:

2. Новоселиця

3. Сімер

4. Ворочево

5. Зарічево (з 1985 р. тут діють – Народний музей “Лемківська садиба” та Народний фольклорно-етнографічний вокальний ансамбль “Лемківчанка”)

6. Дубриничі

7. Пастілки

8. Вільшинки

9. Сімерки

10. Турички

- 11.Туриця
- 12.Тур'я-Ремета
- 13.Раково
- 14.Тур'я-Пасіка
- 15.Заобуч
- 16.Порошково
- 17.Маюрки
- 18.Мокра
- 19.Тур'я-Бистра
- 20.Тур'я-Поляна
- 21.Полянська гута
- 22.Свалявка
- 23.Липовець
- 24.Лікіцари
- 25.Лумшори

Усі ці населені пункти слід включити до мапи лемківсько-етнічної території

II. Великоберезнянський район

1. смт. Велекий Березний
- села:
2. Малий Березний
3. Ростоцька Пастіль
4. Черногорова
5. Буківцьова
6. Смерекова
7. Сіль
8. Стричава
9. Кострино

- 10.Вишка
- 11.Ставне
- 12.Вирховина-Бистра
- 13.Загорб
- 14.Стужиця
- 15.Лубня
- 16.Волосянка
- 17.Тихий
- 18.Гусний
- 19.Ужок

Ще 11 населених пунктів, підлеглих сільським радам також слід включити до нової мапи.

Усього в районі 31 населений пункт і лише одне село – Люта не слід включат до нової мапи (див. схему району).

III. Свалявський район

Села:

1. Суськово
2. Голубинне
3. Солочин
4. Ганьковиця
5. Поляна
6. Плоское
7. Уклин
8. Рудникова
9. Рудникова Гута (див. схему району)

IV. Мукачівський район

Села:

1. Лохово
2. Кальник

- 4.
3. Бобовище
 4. Кольновці
 5. Герцовці
 6. Медведівці
 7. Шкуратівці
 8. Руська Кучава
 9. Кузьміно
 10. Микулівці
 11. Балашовці

Усі ці населені пункти слід включити до нової мапи як лемківсько-долинянське етнографічне пограниччя.

Усього в даному районі 82 населених пунктів (див. схему району)

V. Ужгородський район

1. м. Ужгород

села:

2. Оноковці
3. Невицьке
4. Великі лази
5. Худльово
6. Пацканьово
7. Кибляри
8. Анталовці
9. Ярок
10. Стрипа
11. Цигановці

Ці села входять до лемківсько-долинянського етнографічного пограниччя (див. схему району)

Усього ж в районі, окрім Ужгорода, 65 населених пунктів

Схеми п'яти районів додаються

 Д.Г. Семак, голова Закарпатської обласної організації ВУТЛ, професор, академік Вищої школи, Почесний доктор Пряшевського університету, заслужений діяч у галузі науки і техніки та лауреат державної премії України.

 І.Ю. Козак, голова Перечинського районного об'єднання "Просвіта", член національної спілки письменників України, лауреат літературної премії імені Федора Потушняка та просвітянської – імені Августина Волошина.

 Ю.В. Шип, член національної спілки письменників України, лауреат Всеукраїнської літературної премії імені Леоніда Глібова та обласних літературної – імені Федора Потушняка та просвітянської імені Августина Волошина.

 П.М. Фелака, заступник директора Закарпатського краєзнавчого музею, голова крайового товариства "Просвіта", кандидат історичних наук, етнограф.

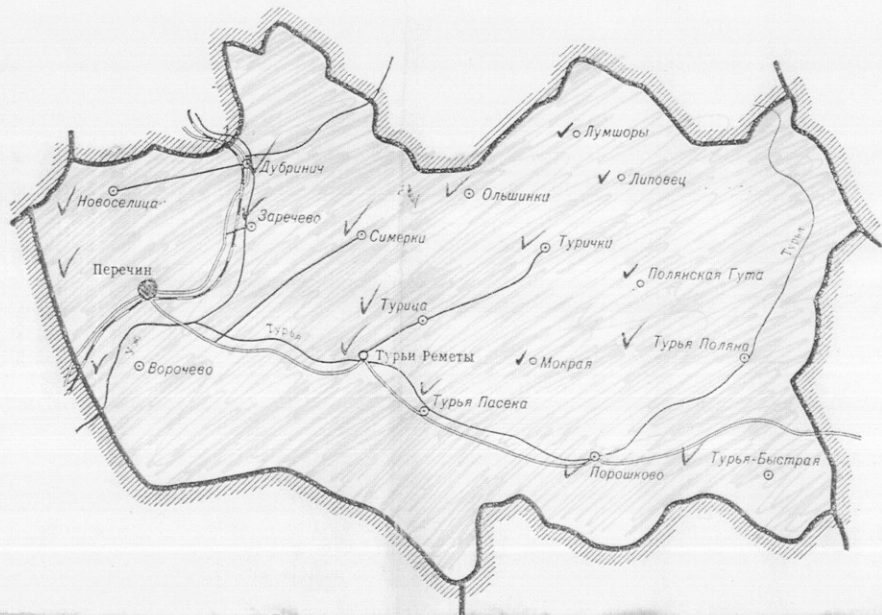

СВАЛЯВСКИЙ РАЙОН

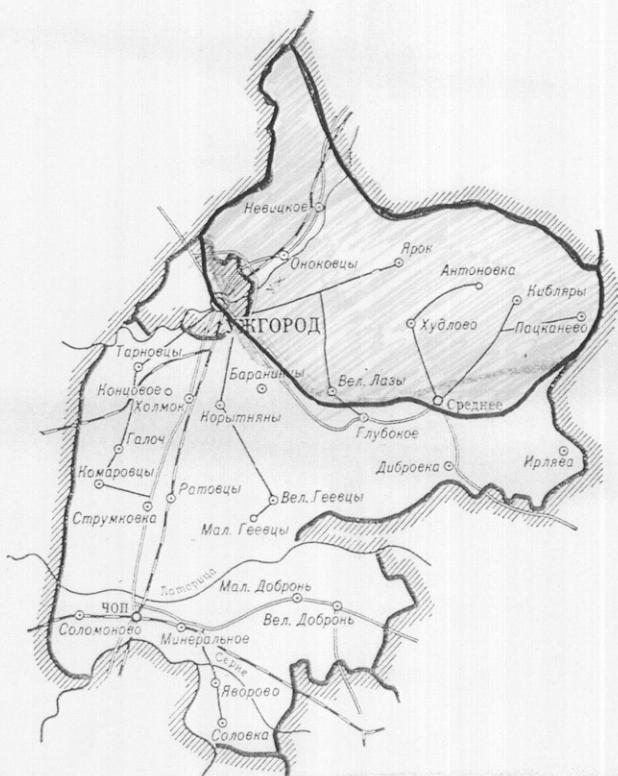

1

ПЕРЕЧИНСКИЙ РАЙОН

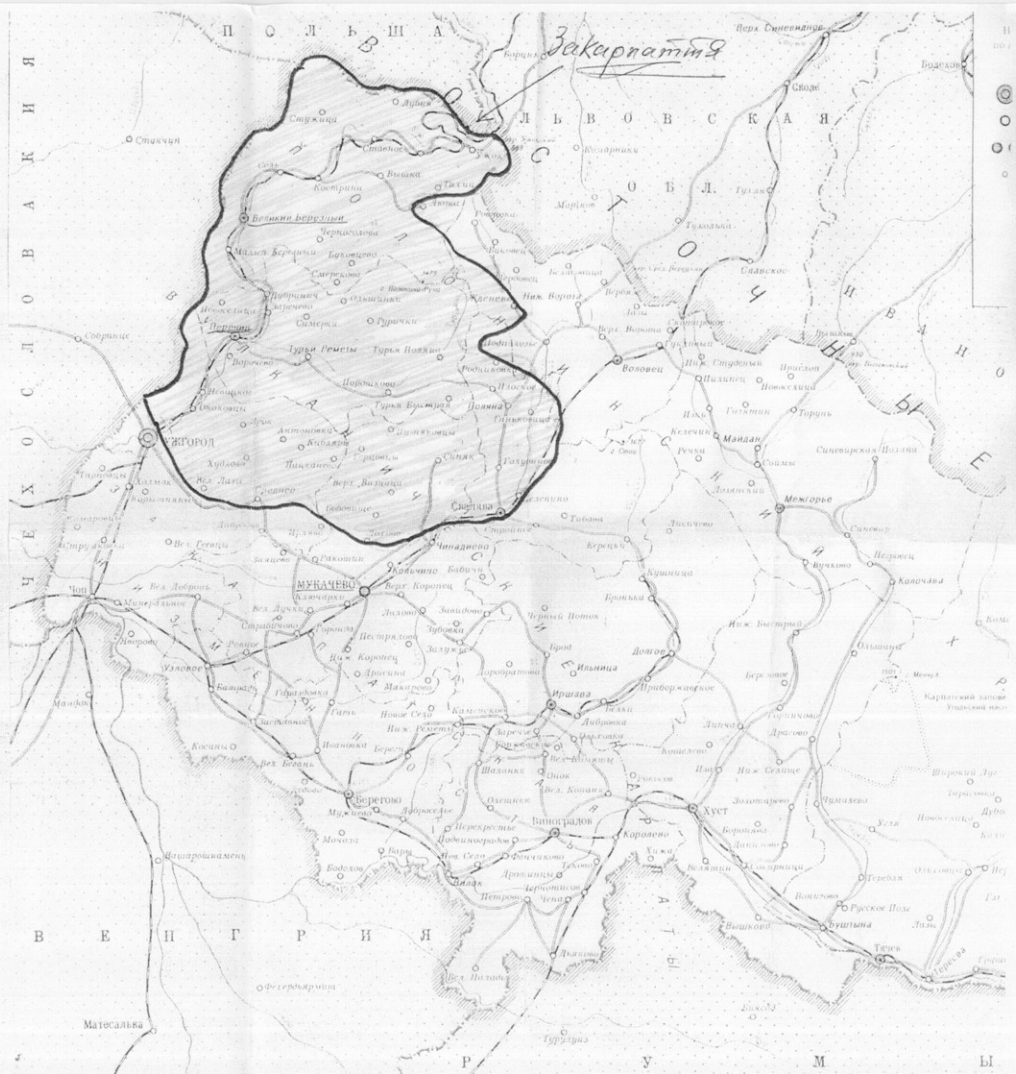

УЖГОРОДСКИЙ РАЙОН

МУКАЧЕВСКИЙ РАЙОН

Іван Красовський

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕТНОГРАФІЧНІ МЕЖІ УКРАЇНЦІВ КАРПАТ

Українські Карпати відзначаються красою своїх краєвидів, багатством флори і фауни, недрами природно-лікувальних джерел. Вони незрівняно цікаві культурно-побутовими особливостями мешканців. Українське населення Карпат поділяється на три етнографічні групи. Це (із заходу на схід): лемки, бойки і гуцули (див. карту-схему).

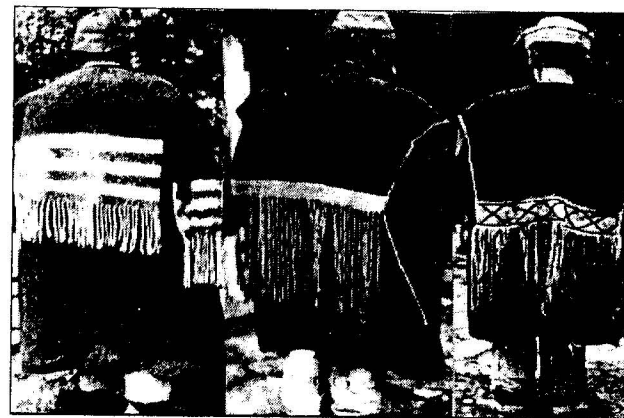
Найдалі на захід висунену українську групу горян називаємо лемками (в Закарпатській області «лемаками»). Назва ця походить від мовної частки «лем», що її повсюдно вживають лемки в розумінні «лише», «тільки».

Відзначається цікавими особливостями народне будівництво лемків. Лемківські «хижі» — довгі споруди, в яких під одним дахом розташовано житло і всі господарські забудування. На північній (галицькій) частині ці споруди дворядні за планом: хата з хатиною — сіни — комора зі стайнею — боїще — возівня (шоп). У південній частині будівлі однорядні: хата — сіни — комора — стайня — боїще (нелевня). Такий тип забудови вигідний тим, що будівля займала меншу ділянку землі, аніж кількабудинкова садиба, давала економію матеріалу (спільні стіни), зимою забезпечувалося природне опотоплення стайні.

У центральній і східній частині північної Лемківщини вінці зрубу малювали на чорно нафтою (ропою), або цегляною фарбою, а щілини між вінцями замазували глиною і забілювали. Хата набувала нарядного смугастого вигляду. У південній Сянїччині (села Вислік, Команча і ін.) на воротах і дверях вимальовували додатково різні візерунки з ліній крапок, хрестиків, «лапок», а також «Дерево життя». Характерною ознакою житла лемків є велика повздожжня піч у хаті. Оригінальним і самобутнім був одяг лемків, виготовлений з домашнього полотна (сорочки, штани) та сукна (лейбики, сердаки, гуньки, чугані). Одяг прикрашали вишивкою (мережка, стібнування). На хустках, горсетах, кофужках вишивали букети квітів.

За своєю багатовіковою історією лемки зазнали помітних впливів з боку поляків і словаків. Це стосується їх мови і культури. Проте основа культури лемків — загальноукраїнська. Лемківська говірка, хоч і зазнала впливу сусідніх мов, є діалектом української мови. Це переконливо

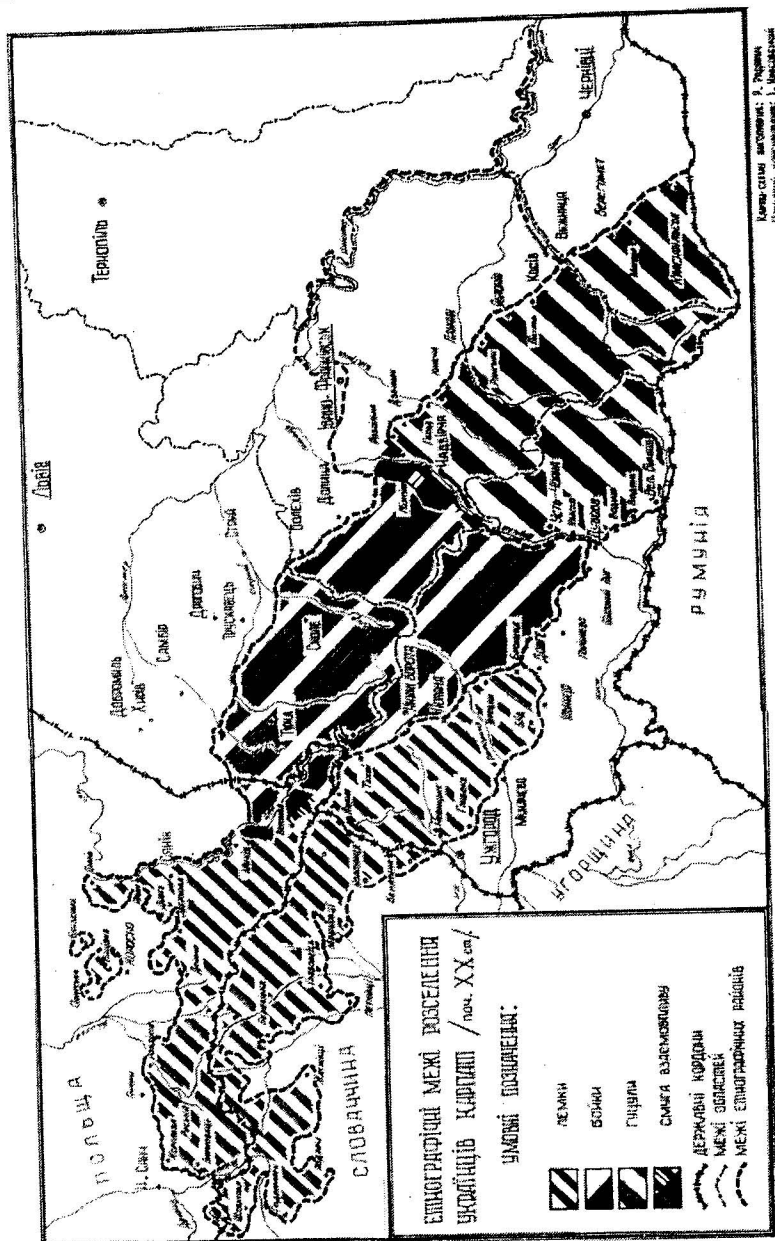
довів західноукраїнський письменник, мовознавець та етнограф Я. Головацький у праці «Розправа о язиці южноруськім і его нарічіях», виданій у Львові в 1849 році. Сукупність історичних, мовно-літературних і культурних чинників характеризує лемків як частину українського народу.

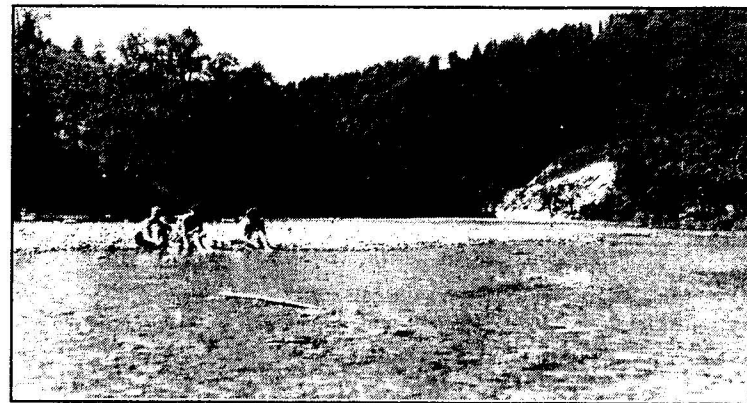
Лемківські чуги: 1. с. Чорна (Н. Санч), 2. с. Бортіне (Горлиці),
3. с. Смільник (Сянїк).

Південні та північні схили західних Карпат були споконвіку заселені східнослов'янськими племенами. Об'єднання східнослов'янських земель у складі Київської Русі було завершено князем Володимиром Святославовичем (978—1015). Значна частина земель теперішньої Лемківщини входила потім до складу Галицько-Волинського князівства. Важливим адміністративним і оборонним осередком гірського краю став Сянїк, збудований у XI ст., навколо якого вже тоді виникли руські села Терепча, Межибрід, Дубрівка Руська, Заболотці, Улюч (початково Улич), Лодина, Гломча, Тирява Сільна, Вільхівці, Сторожі Великі, Сторожі Малі, Костарівці, Сянїчок, Половці, Чертеж, Прусик та інші, що існували на руській праві (А. Фастнахт. Осадніцтво земі Саноцкей. Вроцлав, 1962).

В силу історичної ситуації, етнографічна територія «Лемківщина» залишилася поділена між трьома державами. Після другої світової війни галицька частина Лемківщини відійшла до КП. Це гірська смуга південно-східної Польщі від рік Солинки і Сяну на сході до Попраду з Дунайцем на заході. Південна частина Лемківщини (Пряшівщина) відійшла до ЧССР. Це гірська смуга південно-східної Словаччини від

державного кордону з Україною на сході до р. Попрад на заході. Частина південної етнографічної Лемківщини входить до складу Закарпатської області України. Це трикутник від с. Ужок і м. Ужгорода до р. Боржави, що обіймає Великоберезнянський, Перечинський райони, частково Свалявський, Іршавський, Мукачівський та Ужгородський райони Закарпатської області.

Село Лосє. Над рікою Ропюю. Фото І. Майчака.

Більшу частину лемків виселено з Польщі в Україну. Тут лемки поселилися в основному у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях. У 1947 р. решту лемків польські власті депортували на західні землі Польщі, звідки невелика їх частина, після 1956 року, повернулася на Лемківщину.

Що стосується можливості остаточного і найбільш точного визначення меж розселення лемків, то північна, західна і південна межі між лемками і поляками та між лемками і словаками не викликали суперечок серед дослідників, як також серед самих лемків і їх сусідів.

Посилаючись на неоднакову популярність етнографічної назви «лемки», деякі дослідники поняттям «Лемківщина» обмежували лише галицьку (польську) частину етнографічної території лемків. Це правда, що етнографічна назва набула найбільшої популярності саме на галицькій частині Лемківщини. Цьому, як не дивно, сприяли польські буржуазні дослідники, які намагалися переконати громадськість, що лемки не українці, а зукраїнчені румуни, або колишні поляки.

З метою заперечення приналежності лемків до українського народу, окремі польські та румунські історики другої половини XIX ст. використали факт локалізації лемківських сіл на волоському звичаєвому

праві для створення ненаукової теорії про «волоську колонізацію» західних Карпат у XV–XVIII ст. Абсурдність і неспроможність цієї теорії очевидна. Ряд вчених відкидали її як антинаукову і засуджували. За цією теорією виходить, що волохи (румуни) в умовах Польщі самі зукраїнізувалися і зукраїнізували сусідів — поляків. Але чомусь не залишили в культурі лемків ніяких румунських слідів.

У міжвоєнній Польщі розгорілася кампанія за «врятування лемків перед «українізацією» і приєднання їх до поляків. Польська преса (напр. «Кур'єр Краковскі» № 143, 160. — 1933 р.) виступала з «доводами», що діалект лемків є польським, а лемки — етнографічна група польського народу. У трактаті «Лемковщина» (зберігається у Центральному державному історичному архіві у Львові) ксьондз Ч. Войтисак обурювався на українців з приводу «незаконного привласнення лемків», які, мовляв «зовсім не українці, а польське плем'я». Автор вважав, що негайна колонізація лемків була б вельми корисною для політики і католицької церкви, а лемкам «дала б відпорність на пропаганду українську».

Націоналістичні польські елементи здавна вороже відносилися до національної назви етнічних груп на території Польщі. Їх дратувала назва «русини», а тим більше «українці». Етнографічна назва «лемки», поруч з польськими етнографічними назвами як «гуралі», «кашуби» і т. д., не викликала таких сильних емоцій. Саме тому серед лемків, що жили в оточенні поляків, етнографічна назва набула популярності, як єдина легальна назва, що відмежовувала русинів (українців) від поляків. У межах теперішньої Словаччини, в сусідстві зі словаками, вільно побутувала давня національна назва «русини» і новіша «українці», поруч із етнографічною назвою, яка вживалася рідше.

Найбільше суперечок серед дослідників викликали межі між лемками і бойками (галицька частина), лемками, бойками і долинянами (лишачами) на Закарпатті. Межі ці становлять доволі широку смугу взаємовпливів. Наприклад, декоративне малювання лемками віниць зрубу (назовні) чорною ропою, або цегляною фарбою поширилося на частину західної Бойківщини поза Сянном (Старосамбірський район). В той же час більш простий у виготовленні і дешевий оздобленням бойківський одяг поширився на захід від р. Сян на Ліський й частину Сяницького повіту.

Польські етнографи східно межу між лемками і бойками проводили по р. Ославі — притоці Сяну.

Іван Франко у статті «Етнографічна експедиція на Бойківщину» (журн. «Жовтень» № 9, 1972) твердив, що поселення лемків сягають містечка Лютовиська, чим відсунув межу на схід від р. Сян. Що стосується лемків на Закарпатті, то українські дослідники І. Вагілевич,

О. Торонський, І. Верхратський та інші твердили, що лемки живуть і на південних схилах західних Карпат, але не подали границь їх розселення. Певну ясність у це питання спробував внести український етнограф у Словаччині М. Сополига в праці «Народне житло українців Східної Словаччини» (1983).

Отже, межа розселення лемків у Польщі та Чехословаччині після другої світової війни проходила на сході по р. Солинці і Сяні на північ до Динова. Західніше Динова, в отчєнні польських сіл, до 1945 р. збереглися три «острівці» з лемківськими селами: Близнянка, Опарівці, Ванівка і ін. Межа від Динова повертає на південь до Ялина, далі на захід через Риманів, понад Перегримку, Розділля до Королеви Руської і на південь до польсько-словацького державного кордону. До північної Лемківщини ще входять «острівці» з селами Шляхтова, Біла Вода, Чорна Вода, Явірки. У Словаччині межа проходить хвилястою лінією на південний схід через Натківці, Острівці, Грабовець і до словацько-українського кордону в околиці м. Ужгорода.

Вивчення додаткових літературних джерел, польових матеріалів наукових експедицій музеїв народної архітектури і побуту у Львові та Ужгороді, і, врахувавши засяг лемківської народної архітектури житла, промислових споруд і церков, народного лемківського одягу, говірки з часткою «лем», що її вживають лише лемки, дали змогу більш точно визначити межі розселення лемків (лемаків) у Закарпатській області. Межа ця від польсько-українського державного кордону проходить на південний схід через Верховину Бистру, Ужок по Полонинській Долині через Поляну до р. Боржави, включаючи села Кушницю і Броньку. Далі повертає на південний захід через Ільницю, Арданово, Лалово, попри Мукачеве до Іванівців, Середнього, Глибокого і Оноківців біля Ужгорода, де перетинає українсько-словацький кордон.

Лемкиня з с. Лабова (Н. Санч),
1934 р.

Варто мати на увазі, що під етнографічною межею проживання лемків на Закарпатті розуміємо доволі широку смугу взаємовпливів, а тому наведена нами межа може мати дискусійний характер. Ще одна умовність: населення Турянсько-Боржавської долини відрізняється в деякій мірі своєю культурою від сусідів. Це тому, що тут раніше осівся чужий елемент (угорці, чехи, словаки, євреї). Хоч це вплинуло на формування деяких відмінностей, виділяти цю територію із етнографічної лемківської зони не слід.

Бойки. Сусідами зі сходу і північного сходу є українські горяни, яких називаємо бойками. Вони заселяють південну гірську частину Львівської, південно-західну частину Івано-Франківської областей, південно-східний «кут» Польщі. Це гірська і підгірська смуга від притоку Сяну — Солинки на заході до р. Лімниці на сході. В Закарпатській області (верховинці) займають початково вузьку, потім щораз ширшу гірську смугу від с. Лужок до ріки Тересви на сході.

Походження назви остаточно не в'яснене. Можна припускати, що скоріш усього етнографічна назва виникла від мовнодіалектичного слова — частки «бое», що вживається на Бойківщині. Поодинокі дослідники здійснили спробу вивести назву «бойки» від назви давніх кельтських племен «боїв», які проживали на території Центральної і Північно-західної Чехії, Північній Італії. В Італії у 191 р. до н. е. були покорені римлянами. Частина їх близько 60 р. до н. е. переселилась з території Чехії на Балканський півострів. З кінця I ст. до н. е. відомостей про них немає.

Культура і побут бойків, подібно як і лемків, мають деякі особливості, обумовлені історичним минулим, довготривалим іноземним гнітом. Ці особливості збереглися у архітектурі народного будівництва, одязі, мові, побуті.

Народне будівництво бойків має ряд спільних рис з будівництвом сусідів-лемків. На Західній Бойківщині до другої світової війни будували довгі хати, в яких під одним дахом розташоване і житло і всі господарські

Дівчина з с. Гладішева.

споруди. Планування хати однорядне: комора — хата — сіни — боїще — стайня. Довжина такої будівлі доходить до 30 м. Стіни зрубні зі смерекових чи ялицевих протесів (у Старосамбірському і західній частині Турківського районів вінці зрубу малювали чорною ропою, або цегляною фарбою), вікна в 4—12 шибок, дахи високі, покриті сніпками (китицями) з житньої соломи. У Східній Бойківщині (Сколівський район) хати тридільні (комора — хата — сіни) з галереями. На садибі окремі господарські споруди, як стайня, возівня, боїще, оборіг.

Інтер'єр житла скромний, без особливих декоративних прикрас. Піч розташована у поперек хати, а не повздовж, як у лемків.

Народний одяг бойки виготовляли з полотна домашнього виробу (сорочки, спідниці, чоловічі штани), сукна (гуньки, сердаки, лайбики). Прикраси до одягу дуже скромні.

Від села Броньки межа засягу бойків проходить на схід до р. Тересви, яка уже є межею між бойками і гуцулами на Закарпатті. Рікою проходить на північ, через Карпатський перевал і рікою Лімницею до с. Міжгір'я. Звідси повертає на захід, попри містечко Долину, підгір'ям Львівщини до українсько-польського кордону.

Таким чином, до етнографічної Бойківщини на галицькій частині входять гірські райони Львівщини (Сколівський, Турківський, південна частина Старосамбірського), як також південна частина Долинянського і Болехівського районів Івано-Франківської області.

Гуцули. Це східна група карпатських українців. Походження назви остаточно не з'ясоване. Найбільш правдоподібно, назва ця походить від румунського «гуцум», що означає «розбійник» чи «весельчак». Гуцули займають гірську частину Івано-Франківської області та північно-східну частину Закарпатської області. Край цей входив у склад Київської Русі, а потім Галицько-Волинського князівства.

Своєрідність історичних і природних умов, культурно-побутові взаємовідносини з сусідніми народами (молдаванами, румунами, угорцями, поляками, словаками) визначили властиві гуцулам особливості в господарстві, побуті, мові і культурі.

Основні заняття гуцулів — тваринництво на полонинах, лісові промисли, народні художні промисли: різьбярство, випалювання і інкрустація на дереві, обробка металу, художнє лиття, гончарство, обробка шкіри, ткацтво, килимарство, вишивання. Сільське господарство мало тут другорядне значення.

Давнє гуцульське село не будувалося за загальноприйнятим плануванням (однорядне, чи багаторядне з центром і площею).

Садоби були вільно розкидані по схилах і навіть вершинах гір. Така відособленість від сусідів надавала своєрідності у формуванні садоби і житла.

Житло гуцулів — це переважно зрубна небілена хата з притулами для овець, покрита драпницею. У сукупності з господарськими спорудами (комора, стайня, возівня) складає «гражду» з закритим високою дерев'яною огорожою подвір'ям. Своєю формою нагадує середньовічну дерев'яну оборонну фортецю. Справді, садиба виконувала функцію фортеці перед хижими лісовими тваринами.

Интер'єр житла дуже багатий художнім декоративним оздобленням: різьбою на дереві, виробами з металу і шкіри, гончарними виробами і художніми кахлями, малювання на склі, виробами з кольорового паперу, вишивання.

Одяг виготовляли з домашнього полотна, сукна, оздоблюючи його численними прикрасами — вишивкою, китицями з фарбованої вовни, кольоровими петлями, гудзиками, бляшками. У гуцулів багатий фольклор.

При визначенні межі між гуцулами та іншими етнографічними і етнічними групами серед дослідників, як правило, не виникали поважні суперечки.

Як було сказано вище, межею між гуцулами і бойками є р. Лімниця на Прикарпатті і р. Тересва на Закарпатті. Від села Дубового на Тересві межа проходить на південний схід до Великого Бичкова і по державному українсько-румунському кордоні поза границею Путильського району Чернівецької області. Далі повертає на південний захід до містечка Вижниці і через Косів, Ланчин, Надвірну, Дзвиняч, до Міжгір'я на р. Лімницю. Таким чином до Гуцульщини входять частина Надвірнянського, Верховинський, Косівський райони Івано-Франківської області, Путилівський район Чернівецької області, Рахівський і частина Тячівського району Закарпатської області. Сусідами гуцулів зі сходу і північного сходу є мешканці Буковини і Покуття.

У життя всіх верховинців (гуцулів, бойків і лемків) останнім часом відбулися помітні зміни. Ліквідована неграмотність, виросла місцева інтелігенція. Розвиваються усно-поетична творчість, народне мистецтво, пісенна культура. Постійно змінюється економіка мешканців українських Карпат.

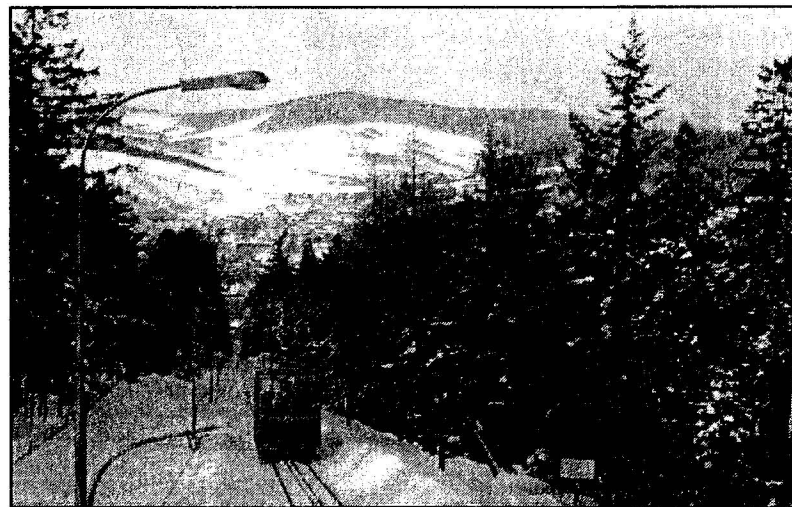
Роман Вархол

* * *

Я знаю: сплять в землі
із вами ваші тайни.
І коні із полів
не вернуться у стайні.

Не виженуть корів
на луки пастушки...
Чийсь гріх — твердий горіх —
вкотився у віки.

Розколе хто його,
щоб зранітись об суть?
В імлю віків кого
Бескиди понесуть?

Криниця. Колейка на гору Паркову.